

Eduard Pavlović*, Paula Jovanović**, Vesna Pešić***

Tečajevi/radionice likovne kulture i osobe starije od 50 godina: poimanje i značenje

SAŽETAK

Cilj ovoga rada bio je vidjeti koliko određena poimanja o tečajevima/radionicama likovne kulture donekle mogu u osoba starijih od 50 godina potvrditi Lefebvreovu misao: „Mi treba da živimo u svakidašnjici; nju valja preobraziti“. Ovim istraživanjem nasumice su obuhvaćene osobe zatečene na različitim mjestima tijekom listopada i studenog 2021. godine. Za potrebe ovog istraživanja strukturiran je kraći vlastiti upitnik sastavljen od 6 pitanja. Dodatne pribilježbe ukazuju da su anketi pristupile 33 osobe, da je glavnina ispitanika bila u dobi od 51. do 70. godine života (21 ili 63 %), uglavnom rođenih u hrvatskim urbanijim sredinama, intelektualnih odnosno službeničkih zanimanja (17 ili 51 %), podosta umirovljenih (napose muškaraca) te onih s dvoje djece (16 ili 48 %), sa stanom ili kućom u srednjem ili manjem gradu u Hrvatskoj (21 ili 61 %), većinom religioznog svjetonazora (27 ili 82 %). Glede ciljane problematika većina je odgovorila da joj je donekle poznata likovna umjetnost (17 ili 52 %), da ih ona zanima ili donekle zanima, da ih nešto više interesira slikarstvo odnosno kiparstvo/keramika, da im je stručnije znati gledati likovno djelo (20 ili 61 %), da im je stalo i do druženja (25 ili 71 %), ali da im je važna i cijena tečaja/radionice (17 ili 52 %). Za raspraviti je ili umjesto zaključka utvrditi da i ove pokusne studije ukazuju da osobe starije od 50 godina žele promjene u svojoj svakidašnjici, ali da su im važni i troškovi realizacije takvih preobrazbi.

Ključne riječi: starija životna dob, tečajevi/radionice likovne kulture.

Uvod

Osnovni pojmovi / osnovne postavke

Kultura

Kultura je skup procesa i rezultata procesa čovjekova materijalnog i duhovnog, individualnog i društvenog stvaralaštva, pomoću kojega čovjek mijenja prirodu,

* HDLU Zadar, Zadar.

** Klinika za psihijatriju, KBC Rijeka, Rijeka.

*** Vlastita praksa, Rijeka.

Adresa za korespondenciju: Eduard Pavlović, Velog Jože 5, 51410 Opatija. E-pošta: epavlovic@gmail.com.

društvo i čitavo svoje biće, s ciljem da unaprijedi svoj život realiziranjem viših stupnjeva očovječenja (Ranković, 1988, str. 87-88). Kultura u širem smislu podrazumijeva sve što je stvorilo ljudsko društvo i što postoji po tjelesnom i umnom radu ljudi, za razliku od prirodnih pojava (Klaić, 1972, str. 730).

Kreativnost/estetika

Kreativnost je pristupanje problemu iz različitih kutova, tj. razvoj što više različitih aspekata pristupa i doživljaja okoline. Kreativnost je i transformacija jedne forme u drugu, što dovodi do proširenja vidokruga (Ivanović, 2008, str. 171). Estetika je filozofska disciplina, teorija odnosno znanost „o lijepome u prirodi i u umjetnosti“ (Bosanac, 1977, str. 167).

Tečaj/radionica likovne kulture

Tečaj, kurs (lat. *cursus*) znači trk, trčanje, tok, tijek, tečaj/vrijeme određeno za učenje u nekom zavodu – navedeno u Velikom rječniku stranih riječi izraza i kratica (Klaić, 1972, str. 734-735).

Likovna radionica je: 1. (tehnički) uvođenje polaznika u osnove likovnog govora, kompozicijskih načela i likovnih tehnika, 2. (konceptijski) komunikacija korisnika - sa svojom okolicom i sa samim sobom (a - čovjek izvana, b - čovjek iznutra, c - čovjek i priroda, d - čovjek i društvo; primjerice: „čovjek izvana“ - portreti, ljudski lik/pietá, sportaš, grčka mitologija, „čovjek iznutra“ - nevizualni poticaji/osjećaji, okusi, mirisi, zvukovi, „čovjek i priroda“ - izleti u prirodu / crtanje biljaka i životinja, „čovjek i društvo“ - upoznavanje sa svjetskom i domaćom kulturnom baštinom / uključuje se i grčka mitologija koja se prikazivanjem figura bogova povezuje i s cjelinom „čovjek izvana“); na primjer, ovakav projekt se dosta uspješno provodi u nekim od dobro organiziranih likovnih radionica za djecu, poput zagrebačke Duge, podnaslovljeno „Skok preko duge“, što financijski pomaže Gradski ureda za obrazovanje i socijalnu skrb grada Zagreba (Huzjak i sur., 2001).

Stariji ljudi / aktivna starost

Iako se stari ljudi – seniorat – starije osobe – grupa starijih u nekoj društvenoj zajednici – navedeno u Velikom rječniku stranih riječi izraza i kratica (Klaić, 1972, str. 1188) – teže aktiviraju, seksualna funkcija se kod zdravih osoba oba spola održava tijekom cijelog života; sposobnost učenja ista je kod 15-godišnjaka i zdravih 80-godišnjaka (Konstantinović, 1983, str. 178-179). Kako medicinska i psihološka gerontologija napreduje, čovjekov zdrav životni raspon može se u velikoj mjeri povećati. S tim produženjem, vrijeme „vrhunskih postignuća“ također se može pomjeriti naviše. Produženje zdravog životnog raspona ne samo što može usporiti tempo biološkog procesa starenja, već može također izmijeniti motivacijsku strukturu starijih ljudi, a

oba ova faktora mogu pomoći da se sposobnosti zadrže na ranijem visokom nivou (Krech i Crutchfield, 1973, str. 576-577).

Ciljevi

Saznati kakvo je značenje sposobnosti (senzorne, motorne i intelektualne) za uspješno uključivanje u tečaj/radionicu likovne kulture te značenje vrijednosti i stavova za uspješan rad u tečaju/radionici likovne kulture, kao i značenje znanja i navika za uspješan rad u tečaju/radionici likovne kulture.

Osobe i metode

Ljudi stariji od 50 godina. Vlastiti kraći upitnik strukturiran na bazi standardnih ujednačenih kriterija za provedbu tečaja/radionica likovne kulture: 1. neinzistiranje na potrebi predznanja crtanja, slikanja i modeliranja; 2. sadržaj podijeljen u tri modula (crtež / crtačke tehnike, boja / slikarske tehnike i plastika / kiparske tehnike ili keramičke izvedbe) i 3. preferiranje rada u malim grupama. Odgovaralo se, u uvjetima dragovoljnosti i anonimnosti, zaokruživanjem jednog od triju ponuđenih odgovora (da, ne, donekle) na svako od 5 pitanja (interes, znanje, poduka, druženje i cijena), uz podvlačenje (zaokruživanje) područja interesa (slikarstvo, grafika, kiparstvo/keramika) te podvlačenje (zaokruživanje) ili upisivanje traženih osnovnih sociodemografskih podataka, zbog šire analize rezultata istraživanja putem deskriptivne analize temeljene na tabelarnim prezentacijama u apsolutnim brojkama, odnosno njihovih naknadnih (ne u tablicama predočenih) relativnih / postotnih izračuna.

Rezultati

Anketiranje je provedeno na dijelu hrvatskog sjevernojadranskog prostora (širi riječki odnosno pulski areal) tijekom kasne jeseni 2021. godine. Rezultati ukazuju da su anketi pristupile 33 osobe (žene - 22, muškarci -11), da je glavnina ispitivanih bila u dobi između 51. i 70. godine života (21 ili 63 %), da je među ispitanicima podjednako žena i muškaraca, uglavnom rođenih u hrvatskim urbanijim sredinama, intelektualnih odnosno službeničkih zanimanja (17 ili 51 %), uglavnom umirovljenih (napose muškaraca), žena i muškaraca s dvoje djece (16 ili 48 %), vlasnika stana ili kuće u srednjem ili manjem gradu u Hrvatskoj (21 ili 61 %), u većini religioznog svjetonazora (27 ili 82 %) (pogledati: Tablica 1a i Tablica 1b).

1	dob	51-60/8	61-70/7	71-80/6	>81/1	22
2	mj. rođ.	vlg/2	vg/3	sr-mg/17	sel-ost/-	22
3	drž. rođ.	Hrv/19	Nek Ju/3	inoz/-	ost/-	22
4	škol. spr.	oš/1	ss/10	vš-vs/9	ost/1	22
5	zan.	rad/3	služ/10	in/um/8	ost/1	22
6	rad. st.	zap/11	nzp/-	umr/10	ost/1	22
7	brač. st.	oš/13	nž/4	rast/1	ost/4	22
8	br. djece	bz dj/6	1 dij/4	2 dj/10	> 3 dj/2	22
9	stamb. st.	stan/8	kuća/14	su-pod/-	ost/-	22/-
10	mj. stan.	vlg/-	vg/9	sr-mg/11	sel-ost/2	22
11	drž. stan.	Hrv/22	Nek Ju/-	inz/-	ost/-	22
12	svjetonazor	vj/17	at/2	agn/3-	ost/-	22

Tablica 1a. Osnovni sociodemografski podatci anketiranih žena (N = 22).

1	dob	51-60/2	61-70 /5	71-80/3	>81/1-	11
2	mj. rođ.	vlg	vg/1	sr-mg/8	sel-ost/2	11
3	drž. rođ.	Hrv/10	Nek Ju/1	inoz/-	ost/-	11
4	škol. spr.	oš/1	ss/6	vš-/vs/4	ost/-	11
5	zan.	rad/3	služ/7	in/um/1	ost/-	11
6	rad. st.	zap/2	nzp/-	umr/7	ost/2	11
7	brač. st.	oš/9	nž/2	rast/-	ost/-	11
8	br. djece	bz dj/1.	1 dij/3	2 dj./6	> 3 dj/1	22
9	stamb. st.	stan/1	kuća/7	su-pod/2	ost/1	11
10	mj. stan.	vlg/-	vg/3	sr-mg/7	sel-ost/1	11
11	drž. stan.	Hrv/10	Nek Ju/1	inz/-	ost/-	11
12	svjetonazor	vj/8	at/1	agn/2	ost/-	11

Tablica 1b. Osnovni sociodemografski podatci anketiranih muškaraca (N = 11).

Tumač kratica za Tablicu 1a i Tablicu 1b: vlg – velegrad; vg – veći grad, sr-mg – grad srednje veličine, manji grad; Nek Ju – neka druga država bivše Jugoslavije; in/um –intelektualno/ umjetničko zanimanje; su-pod – sustanar/podstanar; at – ateist; agn – agnostik.

Glede ciljane problematika većina je odgovorila da joj je donekle poznata likovna umjetnost (17 ili 52 %), da ih ona zanima ili donekle zanima ista, da ih nešto više interesira slikarstvo odnosno kiparstvo/keramika, da im je stručnije znati gledati likovno djelo (20 ili 61 %), da im je stalo i do druženja (25 ili 71 %), ali da im je važna i cijena tečaja/radionice (17 ili 52 %) (pogledati: Tablica 2a i Tablica 2b).

1	Pozn. lik. kult.	da/7	ne/6	donek/9	22
2	Zanima me lik. kult.	da/15	ne/-	donek/7	22
3	Posebno me zanima	slik/10	graf/2	kp.ker/10	22
4	Želim stručnije gl. lik. dj.	da/13	ne/5	donek/4	22
5	Želim se i družiti	da/17	ne/1	donek/4	22
6	Važna mi je i cij. teč.	da/12	ne/2	donek/8	22

Tablica 2a. Odgovori na ciljana pitanja anketiranih žena (N = 22).

1	Pozn. lik. kult.	da/1	ne/2	donek/8	11
2	Zanima me lik. kult.	da/4	ne/1	donek/6	11
3	Posebno me zanima	slik/3	graf/1	kp.ker/7	11
4	Želim stručnije gl. lik. dj.	da/6	ne/2	donek/3	11
5	Želim se i družiti	da/8	ne/1	donek/2	11
6	Važna mi je i cij. teč.	da/5	ne/2	donek/4	11

Tablica 2b. Odgovori na ciljana pitanja anketiranih muškaraca (N = 11).

Tumač kratica za Tablicu 2a i Tablicu 2b: Pozn. lik. kul. – Poznajem likovnu kulturu; Zanima me lik. kult. – Zanima me likovna kultura; slik – slikarstvo, graf – grafika, kp.ker – kiparstvo, keramika; Želim struč. gl. lik. dj. – Želim stručnije gledati likovno djelo; Važna mi je i cij. teč. – Važna mi je i cijena tečaja; donek – donekle.

Rasprava

Predmnijevati je na osnovi shvaćanja i poimanje (i ove predmetne problematike) da se i ovo istraživanje utječe onim ispitivanjima postignuća stečenih znanjem i životom koja tvrde da u osoba nakon 50 godina dolazi tek do vrlo laganog pogoršanja. Sigurno da je spomenuto teško primijetiti ako se izvrši valjano razvrstavanje članova grupe, napose njezino ujednačavanje po inteligenciji ili pak na osnovi interesa (Havelka, 1980, str. 83-100). Prethodnom (izgleda) vrijedi doznačiti i osobito značenje neverbalnog i verbalnog kontakta, napose pri prvom susretu – pri čemu bi valjalo parafrazirati

misli Phila Bosmansa: „Krenimo novim putem, / Ulijmo nadu jedni drugima...“ ili apostrofirati jedan od podnaslova Malog Princa: „Potrebni smo jedno drugome“ (Bratanić, 1997, str. 25-40), kada se (i iz rezultata ovog istraživanja) zrcale naznake (određenih) poimanja o tečajevima/radionicama likovne kulture, da i u osoba starijih od 50 godina egzistira Lefebvreova misao „Mi treba da živimo u svakidašnjici; nju valja preobraziti.“ Ovo poprilično interferira i sa njegovim poimanjem da je svaka svijest svijest o nekoj mogućnosti, tj. da bez mogućnosti nema svijesti, štoviše, ni samog života (Lefebvre, 1988, str. 356-430). Osobe u ovoj dobi istom bi mogle potvrđivati i Maslowljevo isticanje da motiv samoaktualizacije stoji na vrhu hijerarhije motiva koji (donekle isključivo) susrećemo kod najrazvijenijih, najzrelijih ljudskih jedinki, kod kojih su drugi oblici motivacije uglavnom zadovoljeni (Kvaščev, 1980, str. 185). Ove osobe, ovako motivirane, mogle bi svjedočiti i na koji se način može i treba boriti za produktivni život protiv neproduktivnog života, odnosno za neotuđeni karakter protiv otuđenog karaktera koji se izjednačuje s alijenacijom u najširem smislu te riječi i, prema samom Frommu, kojem je alijenacija centralni pojam u niza njegovih djela (Sergejev, 1974, str. 106-108). Ovakav vid aktiviteta (istraživati, tražiti istinu, željeti da se u svemu snađe uz naznake i stanovite neurotične temeljitosti) mogla bi biti i svojstva koja izgrađuju i uzdižu ili štite osjećanje ličnosti (Adler, 1989, str. 253), tj. čini je da se u umjetnosti kao mogućnosti slobodne igre duha i mašte još potpunije ostvaruje, doseže poetiku vlastitog ljudskog postojanja (Rozić, 1976, str. 71). Pritom valja biti oprezan da se zbog idealizacije umjetnosti ne polučni stanovita odbojnost spram društvene zbilje (Plehanov, 1961, str. 126-127). Konačno, nije za ne prodiskutirati i komponentu ekonomije pa i grada u ovom kontekstu, posebice u okviru još uvijek, izgleda, stalno prisutne „racionalizacije sistema kulturne politike“ (Leko, 1988, str. 86-94), što bi razvidno moglo kočiti ono što je jednom prigodom rekao poznati švedski filmski i kazališni redatelj Ingmar Bergman: „Starenje je poput penjanja na planinu; ostavlja nas bez daha, ali nam zato pruža veličanstvene vidike“ (Dankić, 2007).

Zaključak / umjesto zaključka

Rezultati ove pokusne studije ukazuju da i osobe starije od 50 godina žele promjene u svojoj svakidašnjici, ali su im važni (osim edukativnih, praktičnih i socijalnih novostechevina) i troškovi realizacije takvih preobrazbi.

Literatura

- Adler, A. (1989). *O nervoznom karakteru*. Novi Sad: Matica srpska.
- Bosanac, M. (1977). Estetika. U M. Bosanac, O. Mandić i S. Petković (Ur.), *Rječnik sociologije i socijalne psihologije* (str. 167). Zagreb: Informator.
- Bratanić, M. (1997). *Susreti u nastavi / mikropedagoški pristup*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dankić, K. (2007). *Grad Rijeka za zdravo starenje*. Rijeka: Grad Rijeka, Odjel gradske uprave za zdravstvo i socijalnu skrb.
- Havelka, N. (1980). *Psihološke osnove grupnog rada*. Beograd: Naučna knjiga.
- Huzjak, M., Birolla Nikolić, N., Bračun, J., Udiljak, I. (2001). Skok preko duge, U *Likovna radionica „Duga“*, <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/duga.htm> (pristup: 28 Mart 2022).
- Ivanović, N. (2008). Art terapija. U V. Jukić i Z. Pisk (Ur.), *Psihoterapija-škole i psihoterapijski pravci u Hrvatskoj danas*, str. 171. Zagreb: Medicinska naklada, Psihijatrijska bolnica Vrapče.
- Klaić, B. (1972). *Veliki rječnik stranih riječi izraza i kratica*. Zagreb: Zora.
- Konstantinović, Z. (Ur). (1985). *Čovek - ilustrovana enciklopedija*. Beograd: IRO „Vuk Karadžić“.
- Krech, D. i Crutchfield, R. (1973). *Elementi psihologije*. Beograd: Naučna knjiga.
- Kvaščev, R. (1980). *Sposobnosti za učenje i ličnost*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Lefebvre, H. (1988). *Kritika svakidašnjeg života*. Zagreb: Naprijed.
- Leko, K. (1988). Ekonomija, kultura, gradovi (prilog pothvata „racionalizacije“ sistema kulturne politike). *Kulturni radnik*, 41(4), 86-94.
- Plehanov, V. G. (1961). *Umetnost i društveni život*. Beograd: Rad.
- Ranković, M. (1988). *Kultura u pitanju*. Nikšić: NIO „Univerzitetetska riječ“.
- Rozić, V. (1976). *Umetnost na putovima iskušenja - ogledi o likovnoj umetnosti*. Beograd: NIP „Mladost“.
- Sergejev, D. (1974). *Otuđeni čovjek*. Zagreb: Školska knjiga.

Art culture courses/workshops and persons over 50 years: understanding and meaning

SUMMARY

The aim of this paper is to see how certain notions about art culture courses/workshops for people over 50 can somewhat confirm Lefebvre's phrase "We should live in the everyday life for it is what ought to be transformed." The participants of this research were people we came across in various places in October and November 2021. We created our own questionnaire, comprised of six questions. Additional notes show that 33 people answered the questionnaire. The majority of participants were: between the ages of 51 and 70 (21 or 63 %), born in Croatia's more urban regions, and had intellectual jobs, i.e. they worked in civil services (17 or 51 %). Most of the participants were retired (especially men), had 2 children (16 or 48 %), owned an apartment or a house in a mid or small-sized city in Croatia (21 or 61 %), and were

mostly religious (27 or 82 %). As far as the main topic is concerned, most participants stated that they were somewhat familiar with art (17 or 52 %), that they are interested or somewhat interested in art, that they are a bit more interested in painting than sculpting/ceramics, that they find knowing how to observe a work of art to be more professional (20 or 61 %), that they also care about socializing (25 or 71 %), but that they also care about the price of the course/workshop (17 or 52 %). Instead of offering a conclusion, it is worth noting that this pilot study shows that people over the age of 50 desire a change in their everyday life, but that they also care about the costs of such transformation.

Keywords: old age, art courses/workshops